

Barbara Bojaryn-Kazberuk

(Instytut Pamięci Narodowej w Warszawie)

„WYKONUJĄC WASZĄ DYREKTYWĘ...” RAPORT DO JÓZEFA STALINA O OBŁAWIE AUGUSTOWSKIEJ

Oblawa Augustowska była największą sowiecką zbrodnią popełnioną na Polakach po zakończeniu II wojny światowej¹. Do dziś nieznanymi pozostaje wiele okoliczności z nią związanych. Najważniejszymi niewiadomymi są ostateczna lista ofiar i miejsce ich pochówku.

Ranikiem 12 lipca 1945 r. oddziały 50. Armii III Frontu Białoruskiego rozpoczęły największą po wojnie operację na terytorium Polski skierowaną przeciwko podziemiu niepodległościowemu. Operacja, nazywana w sowieckich dokumentach czekistowsko-wojzkową, objęła swoim zasięgiem nie tylko obszar czterech powiatów północno-wschodniej Polski², lecz także część Grodzieńszczyzny (aż do Niemna) oraz graniczące z Polską tereny przedwojennej Litwy³. W Rzeczypospolitej i na ziemiach włączonych do Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej represje wymierzono w Armię Krajową – Armię Krajową Obywatelską⁴, natomiast w republice litewskiej także

¹ Więcej o Oblawie Augustowskiej zob.: I. Sewastianowicz, S. Kulikowski, *Nie tylko Katyń*, Białystok 1990; *Oblawa augustowska (lipiec 1945 r.)*, red. J.J. Milewski, A. Pyżewska, Białystok 2005; *Oblawa Augustowska – lipiec 1945 r. Wybór źródeł*, red. J.J. Milewski, A. Pyżewska, Białystok 2010; A. Maciejowska, *Przerwane życiorysy – Oblawa Augustowska, lipiec 1945 r.*, Białystok 2010; *Nowe zniewolenie. Oblawa Augustowska. Lipiec 1945*, red. E. Rogalewska, Białystok 2016; M. Filipowicz, *Oblawa augustowska w lipcu 1945 w świetle zachowanych dokumentów*, „Rocznik Augustowsko-Suwalski” 2003, t. 3; T. Radziwonowicz, *Po oblawie. Pierwsze poszukiwania zaginionych (1945–1947)*, „Rocznik Augustowsko-Suwalski” 2010, t. 10.

² Dzisiejsze powiaty: augustowski, suwalski, sejneński i część sokólskiego.

³ Głównie obszar puszczy wokół Kopciowa.

⁴ Armia Krajowa Obywatelska (Armia Krajowa Obywateli, Obywatelska Armia Krajowa) – powołana 15 II 1945 r. rozkazem komendanta Okręgu Białystok Armii Krajowej pptk. Władysława

w miejscowe formacje antykomunistyczne, przede wszystkim w oddziały Litewskiej Armii Wolności⁵.

W celu likwidacji antysowieckiej konspiracji Sowietci zaangażowali nadzwyczajne siły i środki. Najwyższe władze w Moskwie zdecydowały o przetrzuceniu z rejonu Królewca około 50 tys. żołnierzy z jednostek frontowych uczestniczących w zdobywaniu Prus Wschodnich w kwietniu 1945 r. Na obszarze zaplanowanej operacji znalazły się 69., 81. i 124. korpusy strzeleckie 50. Armii wspierane przez dwie dywizje 29. Korpusu Strzeleckiego 48. Armii⁶. Już od trzeciej dekady maja w rejonie Sejn, Augustowa i Suwałk stacjonował 2. Gwardyjski Korpus Pancerny, doświadczony w bojach z Niemcami pod Stalingradem i Królewcem. Wojskami dowodził Sztab 50. Armii: dowodzący gen.-por. Fiodor Ozierow, członek Rady Wojennej gen.-mjr Nikołaj Ponomariow i naczelnik sztabu gen.-mjr Nikołaj Garnicz.

Siły polskiego podziemia na obszarze operacji Sowietci błędnie szacowali na 8 tys. członków⁷, wspieranych przez artylerię. W rzeczywistości nawet po odtworzeniu struktur organizacyjnych AKO obwodów Augustów i Suwałki wiosną 1945 r. liczba ta była około cztery razy mniejsza. W oddziałach partyzanckich, np. w Obwodzie AKO Augustów, było nie więcej niż 200 żołnierzy⁸.

Wojska sowieckie otoczyły i przeczeszały w ciągu tygodnia obszar prawie 3,5 tys. km². W lasach zatrzymano wszystkie spotkane osoby oraz „podejrzanych” mężczyzn i kobiety w wieku 16–38 lat z kilkuset miejscowości. Czerwonoarmiści, wspierani przez ludowe Wojsko Polskie i funkcjonariuszy miejscowych urzędów bezpieczeństwa, wyłapywali ludzi i przekazywali kontrwywiadowi wojskowemu „Smiersz”, którego oddziały zainstalowano w każdej z jednostek 50. Armii. Z osób uwięzionych w obozach filtracyjnych wyselekcjonowano grupę członków AK, którzy zostali zamordowani.

Do 19 lipca zatrzymano w sumie 7049 osób, w tym 1685 Litwinów⁹. Z adresowanego do Ławrientija Berii szyfrogramu naczelnika Głównego Zarządu Kontrwywiadu

Liniarskiego ps. „Mścisław”; organizacja konspiracyjna zorganizowana na bazie struktur AK; wiosną 1945 r. liczyła około 30 tys. członków.

⁵ *Raport bojowy nr 016 Sztabu 2. Gwardyjskiego Korpusu Pancernego, Kopciowo, 19 VII 1945 r.*, <https://pamyat-naroda.ru> (dostęp 19 VI 2017 r.). Korpus od wieczora 11 lipca operował głównie na terenie Litewskiej Republiki Sowieckiej. Po 20 lipca, po wyłączeniu korpusu spod dowództwa operacyjnego 50. Armii, zadanie likwidacji podziemia antysowieckiego przejęły miejscowe jednostki NKWD-NKGB.

⁶ Nie licząc korpusu pancernego, brygad zmotoryzowanych i jednostek pomocniczych, liczebność samych jedenastu dywizji strzeleckich (dziewięciu z 50. Armii i dwóch z 48. Armii) biorących udział w operacji wynosiła 1 VII 1945 r. (według dokumentów) ponad 46 tys. żołnierzy. Zob. *Dziennik działań bojowych wojsk III Frontu Białoruskiego 12 V – 31 VIII 1945 r.*, <https://pamyat-naroda.ru> (dostęp 27 IV 2017 r.).

⁷ *Raport naczelnika Oddziału Organizacyjno-Instruktażowego Głównego Zarządu Politycznego Armii Czerwonej Zolotuchina do zastępcy ludowego komisarza obrony ZSRS N.A. Bułganina dotyczący ataków polskiego podziemia zbrojnego na żołnierzy Armii Czerwonej, 14 VII 1945 r.*, <http://archives.ru/library/poland-1944-1945/document-051.shtml> (dostęp 19 V 2017 r.).

⁸ Więcej o podziemiu niepodległościowym na Augustowszczyźnie i Suwalszczyźnie zob. K. Krajewski, T. Łabuszewski, *Białostocki Okręg AK-AKO VII 1944 – VIII 1945*, Warszawa 1997.

⁹ *Szyfrogram naczelnika Głównego Zarządu Kontrwywiadu „Smiersz” gen. Wiktora Abakumowa do ludowego komisarza spraw wewnętrznych ZSRS Ławrientija Berii z 21 VII 1945 r.*, <http://ipn.gov.pl> (dostęp 19 V 2017 r.). O innych danych liczbowych dotyczących zatrzymanych czytaj w dalszej części tekstu.

Wojskowego „Smiersz” Wiktora Abakumowa (pełniącego także funkcję pełnomocnika NKWD III Frontu Białoruskiego) z 21 lipca 1945 r. wiemy, że zwrócił się on o zgodę na egzekucję 592 aresztowanych Polaków¹⁰. Mord miał być dokonany w lesie. Miejsce pochówku ofiar obławy nadal jest poszukiwane. Zgodnie z ustaleniami prokuratora i historyków białostockiego oddziału IPN miejsce zbrodni i ukrycia szczątków może się znajdować w strefie przygranicznego pasa na drodze Rygoł–Kalety – po stronie białoruskiej¹¹. Tej teorii nie sposób jednak obecnie zweryfikować.

Operacja likwidacji podziemia niepodległościowego na terenie Puszczy Augustowskiej osiągnęła zamierzony przez Sowietów cel. Odtworzona z trudem wiosną 1945 r. organizacja AKO praktycznie przestała istnieć. W momencie powstawania WiN na terenach objętych obławą utworzono tylko jeden Obwód Augustowsko-Suwalski zrzeszenia, włączony do Inspektoratu Białostockiego¹². Skutki psychologiczne czy społeczne, które spowodowała obława w społeczności północno-wschodnich powiatów woj. białostockiego, wciąż nie są zbadane.

Można stwierdzić, że Obława Augustowska – największa łapanka przeprowadzona przez siły obcego mocarstwa po wojnie – była wyjątkową operacją w całym procesie likwidacji podziemia antykomunistycznego, zarówno na terenie Polski, jak i sowieckich republik. Świadczy o tym nie tylko zaangażowanie środków czy użycie w krótkim okresie potężnych sił wojskowych, ale i rezultat operacji – zbrodnia ludobójstwa.

Przez kilkadziesiąt lat o Obławie Augustowskiej nie wolno było mówić. Armia Czerwona, będąca w obowiązującym przekazie komunistycznych władz Polski „wyzwolicielką”, nie mogła być odpowiedzialna za zbrodnie. Poszukiwania przez rodziny ofiar obławy były bezskuteczne, a pisma lokalnych władz administracyjnych dotyczące utraconych obywateli pozostawały bez odpowiedzi. Sowieckie władze zdecydowały o obławie, zorganizowały ją, przeprowadziły i ukryły jej konsekwencje na lata.

Wiedza na temat obławy przechowywana była jednak w rodzinach, które stale upominały się o swoich bliskich, śmieiej czyniąc to w okresach zmian sytuacji politycznej w Polsce, tak jak to miało miejsce np. w 1956 r.¹³

Relacje rodzin przez wiele lat były zatem podstawowym źródłem informacji o tragedii. Zebrane w latach osiemdziesiątych XX w. przez członków Obywatelskiego Komitetu Poszukiwań Mieszkańców Suwalszczyzny Zaginionych w Lipcu 1945 r., a później w formie zeznań przez prokuratorów, zajmują ważne miejsce w aktach prowadzonego do dziś śledztwa¹⁴.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ W lipcu 2014 r. dr Nikita Pietrow z moskiewskiego oddziału Stowarzyszenia Memoriał wskazał okolice miejscowości Kalety na Białorusi, jako możliwe miejsce pochówku ofiar obławy. W wyniku pracy prokuratora OKŚZpNP w Białymstoku i historyków ustalono, że najbardziej prawdopodobną lokalizacją jest okolica nieistniejącej już leśniczówki Giedź po stronie białoruskiej, kilkaset metrów od obecnej granicy z Polską. IPN informację tę 26 VI 2015 r., podczas konferencji poświęconej Obławie Augustowskiej, przekazał do publicznej wiadomości. Szerzej na ten temat zob. B. Bojaryn-Kazberuk, *Siedemdziesiąt lat poszukiwań* [w:] *Nowe zniewolenie...*, s. 31–33.

¹² K. Krajewski, T. Łabuszewski, *op. cit.*, s. 477. Obwód Augustowsko-Suwalski WiN utworzono we wrześniu 1945 r. Jego prezesem od I I 1946 r. był kpt. Stanisław Malesiński ps. „Lew”, „Tadeusz”, który pół roku później zginął w niewyjaśnionych okolicznościach.

¹³ Zob. *Obława Augustowska – lipiec 1945 r. Wybór...*, s. 33–35.

¹⁴ Postępowanie w sprawie Obławy Augustowskiej zostało wszczęte w styczniu 1990 r. przez byłą Okręgową Komisję Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Białymstoku. Materiały do śledztwa

Dostęp do materiałów związanych z obławą stał się możliwy na początku lat dziewięćdziesiątych XX w. Wśród nich należy wymienić dokumenty struktur podziemia niepodległościowego, sprawozdania urzędów bezpieczeństwa, pisma lokalnych władz, sądowe wnioski i akta spraw osób, wobec których toczyło się postępowanie o uznanie za zmarłych oraz prośby o poszukiwania kierowane do władz partyjnych czy Czerwonego Krzyża. Zebrane informacje pozwoliły na sporządzenie listy osób zaginionych, a jak się później okazało – zamordowanych, a także na poznanie możliwych okoliczności obławy. Tym samym umożliwiły pionowi śledczemu na dokonanie kwalifikacji prawnej czynu¹⁵. Na dostęp do źródeł sowieckich, które odkryły przed badaczami mechanizm, wykonawców i rozmach operacji, trzeba było oczekiwać kolejnych kilkanaście lat.

Jesienią 2015 r. historycy z Oddziałowego Biura Edukacji Publicznej IPN w Białymstoku wśród setek tysięcy dokumentów opublikowanych na rosyjskiej stronie internetowej pamyatnaroda zlokalizowali materiały bezpośrednio odnoszące się do przebiegu Obławy Augustowskiej. Portal, utworzony przez Ministerstwo Obrony Federacji Rosyjskiej, będący pod patronatem prezydenta, wystartował w maju 2015 r. Celem tego rządowego projektu było – jak to określono – przywrócenie pamięci o bohaterach wojennych¹⁶ poprzez umożliwienie użytkownikom otrzymania jak najpełniejszej informacji o uczestnikach przede wszystkim Wielkiej Wojny Ojczyźnianej za pomocą nowych, interaktywnych narzędzi¹⁷. W publicznej domenie zamieszczono ponad 425 tys. stron dokumentów frontów, armii i innych jednostek Armii Czerwonej. Opublikowano materiały dotyczące ponad dwustu operacji wojennych, miejsc pamięci i pochówku sowieckich żołnierzy oraz informacje na temat odznaczeń i nagród. W dokumentach odnoszących się do działań wojennych jednostek III Frontu Białoruskiego, a dokładnie 50. Armii tego Frontu, natrafiono na materiały szczegółowo opisujące operację przeczesywania augustowskich masywów leśnych i osad w celu likwidacji Armii Krajowej. Dziś działania te nazywamy „Obławą Augustowską”.

W domenie zamieszczono dzienniki bojowe, rozkazy, meldunki, komunikaty operacyjne, schematy i mapy, wytworzone zarówno w dowództwie 50. Armii, jak i w jej jednostkach. Najwięcej dokumentów pochodzi ze sztabu armii, mniej z korpusów wchodzących w jej skład. Odnaleźć można także materiały dotyczące działań poszczególnych dywizji i pojedyncze sprawozdania sporządzone w dowództwach pułków. Dokumenty są szczegółowe, aczkolwiek – śledząc kolejne numery i daty, choćby

przekazał m.in. Obywatelski Komitet Poszukiwań Mieszkańców Suwalszczyzny Zaginionych w Lipcu 1945 r. Rok później akta śledztwa przekazano Prokuraturze Okręgowej w Suwałkach, która postępowanie zawiesiła. Dopiero w 2001 r., po powstaniu Instytutu Pamięci Narodowej, suwalska prokuratura okręgowa przekazała śledztwo Oddziałowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Białymstoku, gdzie nadal jest prowadzone.

¹⁵ Oddziałowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Białymstoku (OKŚZpNP Bi), Akta sprawy S 69/01 Zk. Śledztwo toczy się w sprawie komunistycznej zbrodni przeciwko ludzkości, w tym zbrodni ludobójstwa, która nie ulega przedawnieniu. Kwalifikację oparto na ustaleniu, że pokrzywdzeni zostali pozbawieni życia z powodu ich przynależności do Armii Krajowej, a sprawy tych zabójstw mieli świadomość, iż działają w strukturach państwa totalitarnego, posługującego się na wielką skalę terrorem dla realizacji celów politycznych.

¹⁶ Ministerstwo Obrony uruchomiło portal „Pamięć narodu” z informacjami o poległych żołnierzach i oficerach, <http://www.ntv.ru/novosti> (dostęp 6 VI 2017 r.).

¹⁷ O projekcie „Pamięć narodu”, <https://pamyat-naroda.ru/about/> (dostęp 6 VI 2017 r.).

sprawozdań, widzimy, że wielu z nich brakuje. Te braki nie wpływają jednak na możliwość szczegółowego odtworzenia przebiegu i mechanizmu operacji. Ponadto teoretycznie istnieją warunki do uzupełnienia wiedzy, ponieważ portal jest stale uaktualniany i pojawiają się na nim nowe informacje. Jego zawartość stanowi istotny zasób wiedzy dla badaczy czy historyków wojskowości. Portal bezsprzecznie ułatwia dostęp do wielu materiałów zamkniętych przez lata w archiwum rosyjskiego Ministerstwa Obrony.

Zlokalizowanie zbioru zawierającego źródła dotyczące Obławy Augustowskiej było przełomem, tym bardziej że pierwsze sowieckie dokumenty odnoszące się do tego wydarzenia zostały upublicznione dopiero po prawie siedemdziesięciu latach od zbrodni. W 2011 r. Nikita Pietrow ze Stowarzyszenia Memoriał opublikował dwa szyfrogramy naczelnika Głównego Zarządu Kontrwywiadu Wojskowego „Smiersz” Wiktora Abakumowa, w których po raz pierwszy ujawniono decyzję zamordowania polskich obywateli wyselekcjonowanych w czasie operacji¹⁸. Znalazły się tam także informacje o liczbie zatrzymanych i nazwiska osób odpowiedzialnych za organizację egzekucji.

Oficjalnie – w odpowiedziach na wnioski o pomoc prawną, kierowane w ramach śledztwa prowadzonego w Oddziałowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Białymstoku – strona rosyjska odmawiała pomocy, wymawiając się m.in. brakiem informacji dotyczących obławy. Incydentalnie jednak ujawniano materiały, które świadczyły o tym, że w rosyjskich archiwach znajdują się dokumenty w tej sprawie.

Przykładem jest publikacja z 27 lutego 2015 r. na portalu Federalnej Agencji Archiwalnej „Rossarchiw” siedemdziesięciu wyselekcjonowanych dokumentów z lat 1944–1946, wśród których znalazł się meldunek gen. Walentina Zołotuchina odnoszący się do wydarzeń związanych z Obławą Augustowską¹⁹. Kilka miesięcy później Rosjanie upublicznili część zbioru dokumentów, szczegółowo opisujących organizację, mechanizm operacji, jej dokładny zasięg i rezultaty. Na domenie opublikowano około 1,5 tys. kart dotyczących lipcowej operacji.

Niniejszy dokument został zlokalizowany w kwietniu 2017 r. Jest to sprawozdanie z realizacji operacji przeczesywania augustowskich terenów leśnych i znajdujących się tam osad „w celu likwidacji uzbrojonych band Armii Krajowej”, przeprowadzonej w dniach 12–18 lipca 1945 r.²⁰ Jest to **jedyny** jak na razie odnaleziony raport dotyczący obławy, skierowany **bezpośrednio** do Józefa Stalina – naczelnego dowódcy Kwatery Głównej (Stawki) Najwyższego Naczelnego Dowództwa sił zbrojnych ZSRS. Zgodnie z podaną informacją pochodzi on z zasobu Centralnego Archiwum Ministerstwa Obrony Federacji Rosyjskiej²¹. Dokument jest sześciostronicowy, karty ponumerowane. Nosi datę 23 lipca. W Zarządzie Operacyjnym Sztabu III Frontu Białoruskiego pismo zarejestrowano 17 sierpnia 1945 r. Na pięciu stronach znajduje się opis rezultatów operacji oraz wnioski, ostatnią zajmują podpisy nadawców. Już pierwsze zdanie dokumentu wnosi

¹⁸ N. Pietrow, *Psy Stalina*, Warszawa 2012, s. 224–226. Oba szyfrogramy Wiktora Abakumowa prezes Instytutu Pamięci Narodowej dr Łukasz Kamiński otrzymał od Nikity Pietrowa w 2012 r. w Moskwie. Dokumenty zostały przetłumaczone i opublikowane na stronie www.ipn.gov.pl.

¹⁹ Zob. *Nowe zniewolenie...*, s. 24–25.

²⁰ „Wykonując Waszą Dyrektywę nr 14108 z dnia 29 VI [19]45 r., Front w okresie od dnia 12 VII [19]45 r. do dnia 18 VII [19]45 r. przeprowadził operację mającą na celu przeczesywanie lasów augustowskich, 23 VII 1945 r.”, <https://pamyat-naroda.ru>; tłum. L. Siegień (dostęp 25 IV 2017 r.).

²¹ *Ibidem*.

istotne informacje. Otóż czytamy, że operację przeprowadzono na podstawie dyrektywy Stawki nr 14108 z 29 czerwca 1945 r. Dotychczas nieznana była ani data wydania rozkazu, ani jego nazwa. Jedyne informacje na temat rozkazodawcy zostały podane w piśmie Głównej Prokuratury Wojskowej Federacji Rosyjskiej ze stycznia 1995 r., wysłanym jako odpowiedź na wniosek o pomoc prawną w związku ze śledztwem suwalskiej prokuratury w sprawie obławy. Według pisma „Sztab Generalny Sił Zbrojnych ZSRR zgodnie z poleceniem Dowódcy Naczelnego rozpracował plan przeprowadzenia operacji wojskowej w lasach augustowskich w powiecie suwalskim, woj. białostockie, celem wykrycia i unieszkodliwienia wszystkich formacji antyradziecko nastawionej Armii Krajowej”²². Nie znamy treści dyrektywy nr 14108. Nie wiemy zatem, czy jeszcze w czerwcu 1945 r. intencją Stalina istotnie było „unieszkodliwienie” – jak to czytamy w piśmie rosyjskiej prokuratury, czy „likwidacja” – jak to wynika z omawianego dokumentu – polskiego podziemia niepodległościowego. Określenie „likwidacja” nie musiało jednak oznaczać fizycznej eksterminacji przeciwnika. Znany nam zamiar pozbawienia życia aresztowanych został sformułowany dopiero w szyfrogramie Wiktora Abakumowa z 21 lipca 1945 r.²³, a wykonawcami egzekucji mieli być funkcjonariusze „Smiersza”, a nie liniowi żołnierze. Celem wojska była zatem realizacja działań operacyjnych określonych szczegółowo w rozkaze bojowym z 11 lipca 1945 r., z którego wynika, że jednostki mają przeszukać i zatrzymać wszystkich podejrzanych, a następnie przekazać ich funkcjonariuszom „Smiersza”, zabrać broń, zniszczyć kryjówki i każdego dnia operacji złożyć sprawozdanie z działań²⁴. Raporty przesyłano do Sztabu 50. Armii – codziennie. Z dowództwa po opracowaniu przekazywano je Zarządowi Operacyjnemu Sztabu III Frontu Białoruskiego w formie meldunków bojowych i komunikatów. Pierwsze sprawozdanie z rezultatów operacji z dni 12–18 lipca dowództwo 50. Armii przekazało już 18 lipca. Treść prezentowanego raportu jest bardziej wyczerpująca, zawiera więcej informacji, został on także uzupełniony o analizę sytuacji i zalecenia co do dalszych działań. Z dokumentu wynika, że w czasie operacji wojska sowieckie przeszukały tereny o powierzchni niemal 3,5 tys. km² i sprawdziły prawie 390 osad. Podana jest liczba wszystkich zatrzymanych – 5416 osób, która jednak różni się od danych znanych z szyfrogramu Abakumowa czy cytowanego wyżej pisma rosyjskiej prokuratury, w których informuje się o ponad 7 tys. zatrzymanych Polakach i Litwinach. Na podstawie znanych dokumentów trudno wyjaśnić tę rozbieżność. Zatrzymania były prowadzone również po 18 lipca, ale liczba aresztowanych łącznie z 22 lipca – według wojskowych raportów – nie przekroczyła trzystu osób. Nie ma powodów, by przypuszczać, że dowództwo 50. Armii zaniżało liczbę zatrzymanych osób. Skoro naczelnik Głównego Zarządu Kontrwywiadu „Smiersz” informuje Berię o znacznie większej liczbie sprawdzanych obywateli, może to oznaczać, że rola polskich „podwykonawców” uczestniczących w obławie oraz formacji niefrontowych, np. garnizonów komendantur sowieckich, była większa niż przypuszczano. Należy także pamiętać, że armia III Frontu Białoruskiego

²² *Pismo Głównej Prokuratury Wojskowej Federacji Rosyjskiej dotyczące losów osób zaginionych podczas Obławy Augustowskiej, Moskwa, 4 I 1995 r.* [w:] *Obława Augustowska – lipiec 1945 r. Wybór...*, s. 312.

²³ *Szyfrogram naczelnika Głównego Zarządu Kontrwywiadu „Smiersz”...*

²⁴ *Rozkaz bojowy Sztabu 50. Armii nr 005/op, 11 VII 1945 r.*, <https://pamyat-naroda.ru> (dostęp 30 V 2017 r.).

prowadziła działania w lasach i puszczańskich miejscowościach, a łapanek w Suwałkach i Augustowie dokonywały inne formacje²⁵.

Kolejna informacja dotyczy personaliów zatrzymanych – zdaniem autorów dokumentu – najważniejszych „bandytów”. Wymienieni są: „dowódca oddziału «Grom», oficer Armii Krajowej – Stefanowski²⁶” i „kierujący bandą «Ćma», oficer Armii Krajowej Omieljanowski”.

Władysław Stefanowski ps. „Grom” zginął 15 lipca, po bitwie nad jeziorem Brożane. Do 2012 r. uważano, że zginął on na polu walki. Po publikacji szyfrogramów Abakumowa przez Nikitę Pietrowa badacze doszli do wniosku, że wymieniony w dokumencie aresztowany „szef bandy S.N. Krupiński pseudonim «Grom»” to w rzeczywistości Władysław Stefanowski²⁷. W ten sposób jego nazwisko dodano do listy ofiar Obławy Augustowskiej. Jednak dopiero omawiany dokument potwierdza, iż w istocie chodziło o Stefanowskiego. Sowieci nie zidentyfikowali natomiast drugiego wymienionego w dokumencie żołnierza polskiego podziemia. „Ćma”, czyli ppor. Piotr Milanowski – przewodnik kompanii C Obwodu AKO Augustów, nie został zatrzymany w obławie²⁸. Wśród żołnierzy podziemia Obwodu Augustowskiego nie odnaleziono żadnego o nazwisku podanym w dokumencie, stąd wniosek, że Sowieci popełnili błąd. Istnieje duże prawdopodobieństwo, że pomylili Piotra Milanowskiego z aresztowanym na początku operacji (12 lub 13 lipca) Konstantym Milanowskim ps. „Wilk”²⁹ – żołnierzem AK-AKO³⁰. Obaj byli urodzeni w tym samym 1915 r. w Biernatkach, obaj mieszkali też w Pruskiej Wielkiej. Po Konstantym ślad zginął. Piotra zastrzelił w 1949 r. funkcjonariusz UB.

²⁵ *Raport kierownika PUBP w Suwałkach do WUBP w Białymstoku na temat przebiegu obławy w powiecie suwalskim, Suwałki, 6 VII 1945 r. [w:] Obława Augustowska – lipiec 1945 r. Wybór...*, s. 86.

²⁶ Władysław Stefanowski ps. „Grom”, ur. 11 VIII 1911 r. w Kolnicy (pow. Augustów), podof. rez.; służba wojskowa w 29. pól w Grodnie, uczestnik kampanii wrześniowej 1939 r.; od 1942 r. żołnierz AK, dowódca plutonu, w maju 1944 r. awansowany na plutonowego, w listopadzie tr. do stopnia sierżanta, od 13 II 1945 r. zastępca przewodnika kompanii E – krypt. „Jodły”, obejmującej gminy Lipsk i Kurianka; od kwietnia 1945 r. przewodnik oddziału samoobrony Obwodu AKO Augustów. Pojmany przez Sowieców po bitwie oddziałów AK-AKO nad jeziorem Brożane z jednostką 307. Dywizji Strzeleckiej 81. Korpusu Strzeleckiego 50. Armii III Frontu Białoruskiego 15 VII 1945 r. Figuruje na liście ofiar Obławy Augustowskiej. Zob. P. Łapiński, *Obława Augustowska: nowe dokumenty*, „Pamięć.pl” 2016, nr 3, s. 25–27; Z. Kaszlej, *Władysław Stefanowski „Grom”*, <http://akklub.pl/obława-augustowska/stefanowski-wladyslaw-ps-grom> (dostęp 8 VI 2017 r.).

²⁷ *Szyfrogram naczelnika Głównego Zarządu Kontrwywiadu „Smiersz” gen. Wiktora Abakumowa do ludowego komisarza spraw wewnętrznych ZSRS Ławrientija Berii z 24 VII 1945 r.*, <http://ipn.gov.pl> (dostęp 19 V 2017 r.). Nazwisko Krupiński w odniesieniu do „Groma” pojawia się także w innych dokumentach 50. Armii. Zob. *Meldunek na temat wyników operacji likwidacji grup bandyckich przeprowadzonej przez 50. Armię w rejonie powiatów suwalskiego i augustowskiego, 21 VII 1945 r.*, <https://pamyat-naroda.ru> (dostęp 8 VI 2017 r.).

²⁸ Piotr Milanowski ps. „Ćma”, „Łuk”, „Rukść”, ur. 15 VIII 1915 r. w Biernatkach (pow. Augustów), ppor. rez. piech.; podchor. rez. 81. pp w Grodnie; od 1941 r. w szeregach ZWZ-AK na terenie Obwodu Augustowskiego, w czerwcu 1943 r. komendant Placówki nr 1 w Obwodzie Augustowskim AK, od marca 1945 r. przewodnik kompanii C – krypt. „Brzozy” Obwodu AKO Augustów. W czasie obławy wraz z oddziałem przebywał prawdopodobnie na terenie powiatu sokólskiego. Jesienią 1945 r. opuścił Augustowszczyznę. Ukrywał się w woj. olsztyńskim. Ujawnił się w kwietniu 1947 r. Uprawdzonej i postrzelony 23 I 1949 r. w Elku przez funkcjonariusza UB ppor. Kazimierza Felczaka. Zmarł następnego dnia w elckim szpitalu.

²⁹ A. Maciejowska, *op. cit.*, s. 305.

³⁰ Informacja uzyskana dzięki uprzejmości Bartłomieja Rychlewskiego.

Celem sporządzenia dokumentu było ukazanie efektów przeprowadzonej operacji, w wyniku której rozbito oddziały podziemia polskiego – Armii Krajowej oraz litewskiego – Litewskiej Armii Wolności i zlikwidowano ich bazy. Zawarto w nim także charakterystykę konspiracyjnych struktur. Końcowe akapity dotyczą zaleceń co do dalszych działań mających na celu „ostateczne zwalczenie bandytyzmu”, adresowanych zarówno do sowieckich, jak i polskich organów władzy.

Publikowane źródło zachowuje oryginalny układ, pisownię dostosowano do zasad obowiązujących w języku polskim, rozwinięto skróty dotyczące nazw jednostek (np. korpus strzelecki). Tekst uzupełniono przypisami.

TEKST ŹRÓDŁA

1945 sierpień 17, bm – Raport Sztabu III Frontu Białoruskiego do generalissimusa
Józefa Stalina dotyczący Obławy Augustowskiej

^aZarząd Operacyjny Sztabu III Frontu Białoruskiego

Otrzymano ^b17 VIII^b 194^b5^b r.

Bieżący nr ^b012058^{ba}

Seria „G”

Egz. nr ^b1^b

Kwatera Główna

Naczelne Dowództwo¹

Do Generalissimusa Związku Radzieckiego

Towarzysza Stalina

1. Wykonując Waszą Dyrektywę nr 14108 z dnia 29 VI [19]45 r., Front w okresie od dnia 12 VII [19]45 r. do dnia 18 VII [19]45 r. przeprowadził operację mającą na celu przeczesywanie lasów augustowskich² i przylegających terenów zamieszkałych w celu likwidacji uzbrojonych band „Armii Krajowej”.

Operacja została przeprowadzona siłami 50. Armii razem z podległymi jej, podporządkowanymi operacyjnie: 29. K[orpusem] S[trzeleckim] (48. A[rmii]) oraz 2. Gw[ardyjskim] T[acyńskim] K[orpusem] P[ancernym]. Szczegółowego sprawdzenia terenu (lasów, zarośli, szuwarów, poszczególnych gajów, bagien, parowów, osad) dokonano w rejonie m. **Suwalki, Augustów, Jaziewo, Lipsk, Druskienniki, Sejny**.

W wyniku siedmiodniowej operacji przeczesano teren o ogólnej powierzchni 3472 km², sprawdzono 388 osad. Wszystkich zatrzymano 5416 osób, wśród których sprawdzono przez organy „Smiersz” 4509 osób; wśród nich wykryto 607 bandytów; pozostałych podejrzanych 907 osób sprawdzają organy „Smiersz”. Wśród zatrzymanych bandytów są: dowódca oddziału „Grom”³, będący też dowódcą rezerwy Obwodu Augustowskiego, oficer „Armii Krajowej” – **Stefanowski**, kierujący bandą „Ćma”, oficer „Armii Krajowej” – **Omieljanowski**⁴, 4 dowódców kompanii, 3 dowódców plutonów, 5 dowódców pododdziałów, 15 agentów-łączników, 485 szeregowych bandytów, 71 popleczników bandytów, 4 właściciele lokali konspiracyjnych, 3 agentów gestapo. Podczas zatrzyma-

^{a-a} Na środku karty pieczęć o treści: Zarząd Operacyjny Sztabu III Frontu Białoruskiego, z odręcznie wpisaną datą i numerem.

^{b-b} Wpisano odręcznie.

¹ Najwyższy organ dowództwa sił zbrojnych ZSRS, powołany rezolucją Rady Komisarzy Ludowych ZSRS i KC WKP(b) w czerwcu 1941 r. jako Kwatera Główna Naczelnego Dowództwa, przemianowana 8 VIII 1941 r. w Kwaterę Główną Najwyższego Naczelnego Dowództwa. Od 17 II 1945 r. w składzie: J. Stalin – najwyższy dowódca, A. Antonow, G. Żukow, A. Wasilewski, M. Bułganin, M. Kuzniecowa.

² Określenie „lasy augustowskie” nie oddaje całości zasięgu operacji. W istocie przeprowadzono ją na obszarze dzisiejszej Puszczy Augustowskiej, Puszczy Grodzieńskiej (Białoruś) i Puszczy Kopciowskiej (Litwa). Linia graniczną operacji na wschodzie była rzeka Niemen.

³ Władysław Stefanowski ps. „Grom”, ogn.

⁴ Piotr Milanowski ps. „Ćma”, „Rukś”, „Łuk”, ppor.

nia zabito 5 bandytów. Zarekwirowano: 28 karabinów maszynowych, 11 moździerzy, 31 pistoletów maszynowych, 93 karabiny, 274 miny przeciwzołgowe i przeciwpiechotne, 85 ręcznych i karabinowych granatów, 50 butelek z płynem zapalającym, 1 radiostację, 5 odbiorników radiowych, 20 314 pocisków karabinowych, 85 kg materiałów wybuchowych, 85 m lontu, 250 pocisków przeciwzołgowych, 100 rakiet. Oprócz tego zarekwirowano: 1000 ulotek bandyckich „Armii Krajowej”. Zniszczono 439 ziemianek, 52 bunkry.

W taki sposób, w wyniku przeprowadzonej operacji, uzbrojone oddziały działające w lasach augustowskich i przylegających rejonach, będących centrum bandyckich organizacji „Armii Krajowej” oraz „Litewskiej Armii Wolności”⁵ – zostały zniszczone, oraz zlikwidowano ich podziemne bazy (tajne zaplecza broni, skrytki w lesie).

2. Opór grup bandyckich przeciw działaniom naszych jednostek podczas operacji objawiał się wieloma przypadkami ostrzału z zasadzki naszych grup zwiadowczych, patroli, wartowników i zasadzek, uszkodzeniami na poszczególnych odcinkach linii łączności, podpaleniami lasów (wszystkich przypadków było 10 ognisk pożarów). Miał również miejsce fakt otwartego zbrojnego oporu, który wydarzył się w dniu 15 VII [19]45 r. w rejonie jeziora **Brożane**, przez połączone oddziały band „**Grom**” oraz „**Brzoza**”, o ogólnej liczebności około 175 osób⁶.

3. Z przesłuchań i zeznań zatrzymanych bandytów oraz na podstawie zajętych dokumentów bandytów, danych agenturalnych i innego rodzaju zwiadów ustalono, że wszystkie działające w przeszukiwanym rejonie bandy wchodziły w skład dwóch bandyckich zgrupowań:

- podstawowego – „Armii Krajowej” – „AK” (rejonu m. Suwałki oraz Augustowa – Polska), oraz
- „Litewskiej Armii Wolności” – „LLA” (grupy operujące w obwodach przygranicznych łódzieskim oraz olickim⁷ – tereny Litewskiej SRR).

Bandy były profesjonalnie zakonspirowane i posiadały własną organizację, stworzoną na wzorec wojskowy, posiadającą scentralizowane dowództwo oraz system dowodzenia, zabezpieczone w broń oraz bazy podziemne (kwatery konspiracyjne, punkty oporu, tajne zaplecza broni, amunicji i żywienia).

⁵ Litewska Armia Wolności (Lietuvos Laisvės Armija – LLA) – konspiracyjna organizacja wojskowo-polityczna założona w Wilnie w 1941 r. Od 1944 r. najsilniejszy organizator oporu antysowieckiego. Największa aktywność zbrojna organizacji przypadła na rok 1945. W 1949 r. LLA weszła w skład narodowyzwoleńczego Ruchu Walki o Wolność Litwy (LLKS), który zgodnie z deklaracją miał tworzyć rząd tymczasowy po restytucji państwa litewskiego. Ostatni lider LLKS został rozstrzelany przez Sowieców w październiku 1956 r. Zob. A. Bubnys, *Antykomunistyczny ruch oporu na Litwie w latach 1944–1953* [w:] *Polskie podziemie niepodległościowe na tle konspiracji antykomunistycznych w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1944–1956*, red. S. Poleszak, Warszawa–Lublin 2008, s. 84–90.

⁶ 15 VII 1945 r. nad jeziorem Brożane doszło do potyczki połączonych oddziałów Obwodu nr 5 Władysława Stefanowskiego ps. „Grom” i samoobrony Obwodu nr 6 AKO Suwałki sierż. Józefa Sulżyńskiego ps. „Brzoza” (od 150 do 200 żołnierzy) z jednostkami 307. Dywizji Strzeleckiej. Według sowieckich źródeł zabito 3 partyzantów, a do niewoli wzięto – według danych z różnych dokumentów – od 48 do 57 osób. Żołnierzom „Brzozy” i samemu Sulżyńskiemu udało się wyrwać z okrążenia. Zob.: K. Krajewski, T. Łabuszewski, *op. cit.*, s. 500; P. Łapiński, *Oblawa Augustowska...*, s. 26–27.

⁷ Lazdijai, Alytus – miasta na Litwie.

Odnosnie band „Armii Krajowej”, w trakcie przesłuchania ustalono, że w lasach augustowskich działały oddziały: „Brzoza”⁸, „Klon”⁹, „Pająk”¹⁰, „Skiba”¹¹, „Grom”, „Skala”¹², „Leśny”¹³, o liczebności od 30 do 90 ludzi każdy. Wszystkie wymienione oddziały zostały połączone w Suwalski oraz Augustowski Obwód. Komendantem

⁸ Józef Sulżyński ps. „Brzoza”, „Pocztowiec”, sierż., ur. 12 V 1912 r. w Sejnach (pow. Suwałki); podof. rez. 41. pp w Suwałkach; podczas kampanii wrześniowej 1939 r. w szeregach KOP „Sejny”, internowany na Litwie, powrócił w grudniu 1939 r.; następnie w szeregach ZWZ-AK i w strukturach UBK; od połowy 1945 r. przewodnik oddziału samoobrony Obwodu AKO Suwałki; opuścił Suwalszczyznę we wrześniu 1945 r. „Brzozy” to także krypt. kompanii C Obwodu AKO Augustów.

⁹ Prawdopodobnie: Stanisław Siedlecki ps. „Klon”, „Wierny”, plut., ur. 29 VII 1915 r. w Balince (pow. Augustów); przed wojną w 41. pp w Suwałkach; w konspiracji od 1940 r., w AKO zastępca dowódcy oddziału Władysława Stefanowskiego ps. „Grom”, od połowy 1946 r. dowódca patrolu Zgrupowania Obwodu Suwalsko-Augustowskiego WiN dowodzonego przez Michała Kaszczyka ps. „Siłacz”, „Tarzan”, „Stały”. Ujawnił się 25 IV 1947 r. w PUBP w Augustowie. Następnie opuścił powiat augustowski, mieszkał w miejscowości Szczeciniak (pow. Kętrzyn); odznaczony Krzyżem Walecznych (sierpień 1945 r.). Zob. B. Rychlewski, *Po dolinach i po wzgórzach... Monografia oddziału Jana Sadowskiego i Piotra Burdyna 1949–1952*, Warszawa 2007, s. 28. „Klony” to także krypt. kompanii D Obwodu AK Augustów.

¹⁰ Romuald Bardzyński ps. „Pająk”, „Bar”, „Brodacz”, ppłk, ur. 8 I 1920 r. w Starosielcach; podczas kampanii wrześniowej 1939 r. w 13. puł.; od 1940 r. żołnierz ZWZ-AK, od 1943 r. w szeregach oddziału por. Jana Borysewicz ps. „Krysią”, m.in. w 77. pp AK. Po operacji „Ostra Brama” w łągrze w Kałudze, skąd po ucieczce przedostał się na Nowogródzczyznę i ponownie dołączył do antykomunistycznej partyzantki. Pod koniec czerwca 1945 r. przedostał się na Augustowszczyznę, dołączył na krótko do oddziału Władysława Stefanowskiego ps. „Grom”. 26 VII 1945 r. zgłosił się do punktów kontaktowych w Białymstoku i rozpoczął działalność w ramach WiN. Zmarł 27 X 2013 r. Zob. <http://www.muzeum-ak.pl/biogramy/formatka.php?idwyb=86> (dostęp 13 VI 2017 r.).

¹¹ Edward Wawiórko ps. „Skiba”, „Lemiesz”, ppor., ur. 3 IX 1916 r. w Bargłowie (pow. Augustów); podchor. rez. piech., podczas kampanii wrześniowej 1939 r. w szeregach 201. pp rez.; od połowy 1941 r. w szeregach ZWZ-AK, od jesieni 1943 r. komendant Placówki nr 4 Obwodu AK Augustów, od marca 1945 r. przewodnik kompanii B – krypt. „Sosny” i przewodnik samoobrony kompanii Obwodu AKO Augustów, od końca kwietnia tr. przewodnik samoobrony kompanii A – krypt. „Dęby” i oficer szkoleniowy obwodu. Ujawnił się 21 IV 1947 r. przed PUBP w Augustowie. Zmarł w 1958 lub 1959 r.

¹² Waclaw Sobolewski ps. „Skala”, „Sek”, st. sierż., ur. 23 XI 1916 r. w Topiłowie (pow. Augustów); zawodowy wojskowy, podof. 78. pp w Baranowiczach; od wiosny 1940 r. w szeregach ZWZ-AK, w latach 1943–1944 dowódca oddziału partyzanckiego na terenie Obwodu AK Augustów; od 13 II 1945 r. przewodnik kompanii E – krypt. „Jodły” Obwodu AKO Augustów i przewodnik oddziału samoobrony teje kompanii. W lipcu 1945 r. przekazał swoich żołnierzy pod komendę „Groma”. Zatrzymany przez Sowieców (prawdopodobnie 16 lipca) w Kamiennej Nowej, przesłuchiwany w punkcie filtracyjnym w Kolnicy, został zastrzelony podczas konwojowania do Augustowa; odznaczony Krzyżem Walecznych. Figuruje na liście ofiar Obławy Augustowskiej.

¹³ Feliks Michałowski ps. „Leśny”, „Feluś”, por., ur. 10 VI 1912 r. w Augustowie; we wrześniu 1939 r. wcielony do 41. pp w Suwałkach; w czasie okupacji sowieckiej prawdopodobnie w oddziale Dywersyjnej Organizacji Wojskowej na Augustowszczyźnie, następnie w szeregach ZWZ-AK, od marca 1942 r. zastępca dowódcy 4. kompanii Rejonu I AK Augustów, od marca do grudnia 1943 r. szef Referatu VI BiP w Sztabie Obwodu AK Augustów, dowódca patrolu partyzanckiego; od wiosny 1945 r. I zastępca przewodnika Obwodu AKO Augustów. Ujawnił się w 1945 r., mieszkał w Piszcu. Od września 1947 r. nauczyciel wychowania fizycznego w gimnazjum w Piszcu, następnie w Zespole Szkół Ogólnokształcących. Zmarł 28 IV 2000 r. w Piszcu. Zob. m.in. T. Strzembosz, *Konspiracja na ziemi augustowskiej pod okupacją radziecką (1939–1941)*, „Przegląd Historyczny” 1992, t. 83, z. 4, s. 670. Nazwisko Michałowski figuruje także na liście ofiar Obławy Augustowskiej. Chodzi o ur. w 1907 r., aresztowanego prawdopodobnie 15 lipca, mieszkańca miejscowości Ateny.

Obwodu Suwalskiego był kapitan **Ostrowski** – „**Kropidło**”¹⁴, komendantem Obwodu Augustowskiego – porucznik „**Łom**”¹⁵, jego zastępcą – porucznik „**Leśny**”. „**Łom**” oraz „**Kropidło**” podporządkowani byli inspektorowi trzech obwodów – Sokólskiego, Augustowskiego oraz Suwalskiego – majorowi „**Śmiał[emu]**”¹⁶.

Wśród należących do organizacji „**LLA**” (której celem było usunięcie władzy radzieckiej z terytorium Litwy) zostały ustalone grupy: „**Soroki**”¹⁷ – o liczebności do 25 osób, „**Walenta**”¹⁸ – 25 osób oraz dwie grupy, których dokładnej liczebności oraz osób dowodzących nie ustalono.

Okazało się, że bezpośrednio w lasach i innych zamaskowanych skrytkach znajdowały się głównie tylko osoby dowodzące i sporadycznie nieduże grupy zajadłych bandytów.

¹⁴ Mieczysław Ostrowski ps. „Kropidło”, kpt., ur. 21 XII 1908 r. w Lipówce (pow. Augustów); of. rez. 41. pp w Suwałkach; uczestnik kampanii wrześniowej 1939 r.; według przekazów od 1940 r. w szeregach ZWZ-AK, od listopada 1942 r. II zastępca komendanta Obwodu AK Suwałki, następnie I zastępca, a od kwietnia 1944 r. komendant obwodu; od marca 1945 r. przewodnik Obwodu AKO Suwałki. Od września 1945 r. ukrywał się na terenie woj. gdańskiego. 29 IV 1946 r. aresztowany przez funkcjonariuszy UB, 3 miesiące później skazany na 10 lat więzienia przez WSR w Białymstoku; zwolniony w 1951 r. ze względu na zły stan zdrowia, zamieszkał we Wrocławiu; odznaczony Krzyżem Walecznych (1944 r.), kawaler Orderu Virtuti Militari V klasy (1945 r.).

¹⁵ Bronisław Jasiński ps. „Łom”, „Komar”, kpt., ur. 10 X 1914 r. w Bargłowie Dwornym (pow. Augustów); of. rez. 77. pp w Grodnie; uczestnik kampanii wrześniowej 1939 r., w niewoli sowieckiej w obozie w Pawliszczewie w obwodzie smoleńskim, zwolniony w grudniu 1939 r.; członek antysowieckiej i antyniemieckiej konspiracji, od 1941 r. w szeregach ZWZ-AK, komendant Placówki Bargłów, II zastępca komendanta Obwodu ZWZ Augustów, I zastępca komendanta Obwodu ZWZ-AK Augustów; od lutego 1943 r. komendant Obwodu AK Augustów, dowódca oddziału podczas operacji „Burza”; od lutego 1945 r. przewodnik Obwodu AKO Augustów. W październiku 1945 r. zaprzestął działalności, ukrywał się na terenie woj. krakowskiego. 24 III 1947 r. ujawnił się w Myślenicach, zamieszkał w Łodzi, gdzie został aresztowany 24 VIII 1950 r. 10 IX 1952 r. skazany przez WSR w Białymstoku na 6 lat więzienia, zwolniony w 1954 r., wrócił do Łodzi. Zmarł 31 I 1992 r.; odznaczony Krzyżem Walecznych (1944 r.).

¹⁶ W skład Inspektoratu Suwalskiego Rejon „C” AKO wchodził Obwód AKO Augustów nr 5 z przewodnikiem kpt. Bronisławem Jasińskim ps. „Komar” i Obwód Suwałki nr 6 dowodzony przez kpt. Mieczysława Ostrowskiego ps. „Kropidło”. Obwód AKO Sokółka z przewodnikiem por. Franciszkiem Potyrałą ps. „Oracz” (od marca 1945 r.) podlegał pod Rejon „F” Białostok-powiat. Na czele Rejonu „C” stał Franciszek Szabunia – to o nim najprawdopodobniej jest mowa w dokumencie. Franciszek Szabunia ps. „Andrzej”, „Lechita”, „Zemsta”, „Tur”, mjr, ur. 16 VI 1904 r. w Pińsku (woj. poleskie); of. zawodowy; ochotnik w wojnie 1919–1920, od 1925 r. w WP; we wrześniu 1939 r. w szeregach 101. rez. puł. Rezerwowej Brygady Kawalerii „Wołkowysk”, uczestniczył w walkach o Grodno i w bitwie z Sowietami pod Kodziowcami, następnie internowany na Litwie, zbiegł; od 1940 r. w konspiracji w Kownie i Wilnie; w lutym 1941 r. aresztowany przez NKWD, uwolniony w czerwcu 1941 r. z transportu ewakuacyjnego; od jesieni 1941 r. w Obwodzie Białostockim ZWZ-AK, kolejno: komendant Obwodu ZWZ Białostok-miasto, od 1942 r. inspektor Okręgu Białostockiego AK, od lutego 1944 r. inspektor Suwalskiego Inspektoratu AK; od lutego 1945 r. inspektor Rejonu „C” AKO. W sierpniu 1945 r. zaprzestął działalności konspiracyjnej, zamieszkał w Sopocie, gdzie ujawnił się 26 IV 1947 r. Później mieszkał w Szczecinie, następnie osiadł w Józefowie k. Warszawy. Zmarł 9 III 1958 r. w Warszawie; odznaczony Krzyżem Walecznych (1944 r.), kawaler Orderu Virtuti Militari V klasy (1948 r.).

¹⁷ Vladas Soroka, s. Adama, ur. 1920 r., pow. Łazdijai; aresztowany 12 VII 1945 r. Według informacji przekazanych przez Arunasa Bubnysa, Soroka zbiegł z aresztu 24 XII 1945 r. W sowieckich materiałach występuje jako partyzant z 25-osobowego oddziału „Mendoga”, czyli Stasysa Soroki (Soraki). Zob. *Raport bojowy nr 016 Sztabu 2. Gwardyjskiego Korpusu Pancernego...*

¹⁸ Juosas Walenta, s. Jana, ur. w 1906 r., od października 1944 r. w oddziale partyzanckim LLA. *Ibidem.*

Znacznie większa liczba osób mających związek z „Armią Krajową” oraz „LLA” znajduje się – a część tych osób przebywa legalnie na terenach zamieszkałych – w miastach, osadach oraz poszczególnych folwarkach. Tym sposobem w rejonach augustowskim oraz suwalskim każdego obwodu były zorganizowane kompanie „AK” złożone z miejscowych „pokojowo” nastawionych mieszkańców, o liczebności 20–25 osób każda.

Taktyka działań grup bandytów polegała na tym, że w celu przeprowadzenia swoich operacji grupy gromadziły się w określonym miejscu w nieduże oddziały, o liczebności 10–30 osób, i przeprowadzały „operacje” (mordowały wojskowych Armii Czerwonej, żołnierzy radzieckich i przedstawicieli władz polskich, napadały na oddziały milicji w osadach, rozbrajały i wywoziły do lasu milicjantów, rabowały i terroryzowały ludność miejscową, szczególnie tych, którzy okazywali sympatię Związkowi Sowieckiemu).

Po „operacji” oddziały rozchodziły się do domów, bandyci zajmowali się zwykłą pracą, jednocześnie agitując ludność miejscową do nieprzestrzegania prawa radzieckiego, wzywając do bojkotowania przedsięwzięć organizowanych przez organy władzy radzieckiej oraz rząd polski.

Bandyci, należący do organizacji „LLA”, szczególnie aktywne działania mające na celu terroryzowanie ludności miejscowej prowadzili podczas omawiania pisma do towarzysza **Stalina** z okazji **pięciolecia** Litewskiej Republiki Radzieckiej.

Należy zauważyć całkowity brak masowo-politycznej pracy ze strony rządu polskiego w rejonach zajętych przez bandytów: brak gazet, nikt nie wyjaśnia ludności miejscowej obecnej sytuacji w kraju itp. Na siedem obwodów rejonu augustowskiego organy miejscowych władz polskich utworzono tylko w jednym; na pozostałych obszarach legalnych władz praktycznie nie ma.

Ujawniono, że w składzie miejscowych władz polskich znajduje się wielu działaczy związanych z bandami „Armii Krajowej”.

W ten sposób, na podstawie zeznań zatrzymanych bandytów, ujawniono aktywnych uczestników organizacji „Armii Krajowej”: **Nikolajczik** Wacław¹⁹ – mieszkaniec m. **Augustów**, sekretarz burmistrza miasta; **Burecki**²⁰, pseudonim „Gryf” – pracował w starostwie w dziale zaopatrzenia, wydawał kartki żywnościowe oraz prowadził ewidencję wojskową; dowódcą oddziału „**Snop**”²¹ był były sekretarz augustowskiego powiatowe-

¹⁹ Wacław Mikołajczyk, ur. 23 V 1907 r. w Pomianach (pow. Augustów), mieszkał w Augustowie. Aresztowany przez Sowietów w 1940 r., osadzony w więzieniu w Grodnie; w maju 1945 r. sekretarz w Urzędzie Miasta w Augustowie; członek AK. Postanowieniem Sądu Powiatowego w Augustowie z 3 VII 1963 r. uznany za zmarłego – dzień śmierci sąd oznaczył na 31 XII 1946 r. Zgodnie z listą Powiatowej Rady Narodowej w Augustowie zatrzymany przez funkcjonariuszy PUBP w Augustowie w pracy 10 VI 1945 r. Figuruje na liście ofiar Obławy Augustowskiej. Zob. *Spis osób zatrzymanych przez oddziały Armii Czerwonej i funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w powiecie augustowskim w latach 1944–1945, Augustów, 28 III 1946 r.* [w:] *Obława Augustowska – lipiec 1945 r. Wybór...*, s. 172; A. Maciejowska, *op. cit.*, s. 305.

²⁰ Prawdopodobnie: Franciszek Borucki, ur. 26 I 1901 r. w Nowem (pow. Świecie); uczestnik wojny 1919–1920, zawodowy podof. 1. Pułku Ułanów Krechowickich, członek AK, urzędnik starostwa w Augustowie. Aresztowany w pracy w lipcu 1945 r. Figuruje na listach żołnierzy AK poszukiwanych przez płk. Jana Mazurkiewicza oraz ofiar Obławy Augustowskiej.

²¹ Jan Szumski *vel* Józef Lewicki ps. „Snop”, ogn./ppor., ur. 25 VII 1906 r. w Mogilnicach (pow. Augustów); podof. zawodowy 29. pól w Grodnie; uczestnik kampanii wrześniowej 1939 r.; od 1942 r. w szeregach ZWZ-AK, na przełomie 1944/1945 r. funkcjonariusz MO w Sztabinie i Augustowie z ramienia AK (AIPN Gd, 0065/1, Kartoteka odtworzeniowa WUBP w Gdańsku [1945] 1983–1990); wiosną 1945 r.

go oddziału milicji; mieszkaniec m. **Augustów Zamirowski**²² (pseudonim „**Bogdan**”) był inspektorem „AK” w organizowanym kierownictwie powiatu augustowskiego, tj. rejonowej władzy. Przykładowo, miesiąc lub dwa temu **Zamirowski**, według wytycznych dowództwa „AK”, organizował władze całego powiatu augustowskiego: burmistrzów, urzędników, wójtów, dowódców policji oraz żandarmerii.

4. Operacja wykazała, że ujawnieni i zatrzymani podczas przeszukania bandyci są tylko częścią rozgałęzionej, głęboko zakonspirowanej organizacji, stanowiąc jej aktywną bojówkę.

W związku z tym w celu ostatecznej likwidacji bandytyzmu w poszczególnych rejonach niezbędne są:

a) kontynuacja dokładnie przygotowanej systematycznej pracy organów miejscowych władz oraz NKWD w celu ujawnienia oraz likwidacji wszystkich bandyckich oraz wrogo nastawionych elementów, maskujących się jako lojalni, pokojowo nastawieni mieszkańcy;

b) wszystkie osoby podejrzane, a też uczestników organizacji „AK” i „LLA” przynajmniej do winy, należy zgromadzić w specjalnych obozach, dokładnie przesłuchać, a po wydaniu zaświadczeń o zwolnieniu z aresztu objąć ciągłą obserwacją organów bezpieczeństwa państwowego;

c) w podstawowych punktach administracyjnych niezbędne jest pozostawienie odpowiednio silnych garnizonów jednostek wojskowych Armii Czerwonej, w celu zabezpieczenia należytego porządku, pomocy organom NKWD oraz miejscowej władzy, jak też cyklicznego przeszukania terenów przez poszczególne oddziały;

dołączył do oddziałów AKO; od maja 1945 r. przewodnik plutonu kompanii A – krypt. „Dęby” na terenie gm. Sztabin, Obwodu AKO Augustów i przewodnik samoobrony kompanii. Wyjechał z Augustowszczyzny prawdopodobnie w 1945 r., ukrywał się w Łebie. Ujawnił się 18 III 1947 r. w PUBP w Lęborku, aresztowany przez UB, skazany przez WSR w Białymstoku, zwolniony z więzienia w 1955 r.; zrehabilitowany w 1960 r. Zmarł 13 II 1991 r. w Łebie. W Obławie Augustowskiej stracił żonę i brata. Żona Jana Szumskiego – Krystyna, ur. 1916 r., została zatrzymana przez Sowietów 17 VII 1945 r., według różnych źródeł – we wsi Czarniewo (gm. Sztabin, pow. Augustów) lub Krasnoborki (gm. Sztabin). Brat Ignacy, ur. w 1903 r. w Mogielnicach, został zabrany przez Sowietów z tej miejscowości prawdopodobnie 14 lipca. Oboje figurują na liście żołnierzy AK poszukiwanych przez płk. Jana Mazurkiewicza.

²² Prawdopodobnie: Stanisław Zamirowski ps. „Bogdan”, ur. 15 VIII 1914 r. w Kurkieżach (pow. Grodno). W lipcu 1945 r. poszukiwany przez PUBP w Augustowie. Ujawnił się 16 IV 1947 r. w Augustowie, mieszkał w Gorzowie Wielkopolskim, tam zmarł 3 XII 1995 r. Zob.: AIPN Bi, 019/147, Książka ujawnionych członków podziemia niepodległościowego z terenu pow. augustowskiego za 1947 r., k. 9; *Sprawozdanie kierownika PUBP w Augustowie ppor. Aleksandra Kuczyńskiego do WUBP w Białymstoku o stanie pracy agenturalno-operacyjnej za okres od 17 lipca do 27 lipca 1945 roku, Augustów, 27 VII 1945 r.* [w:] *Obława Augustowska – lipiec 1945 r. Wybór...*, s. 98.

d) niezbędnym jest rekomendowanie rządowi polskiemu zdecydowane wzmocnienie organów władz miejscowych w przeszukiwanych rejonach oraz zorganizowanie właściwej pracy politycznej wśród miejscowej ludności.

Sp[orzędzono] 2 egz.

23 VII [19]45 r.

Lm

°Egz. nr 2 jako zbędny zniszczyć

Major (–)^d
Podporucznik^c

Źródło: Centralne Archiwum Ministerstwa Obrony Federacji Rosyjskiej, zespół 241, inwentarz 2593, j.a. 824, za: pamyat-naroda.ru

STRESZCZENIE

Przez kilkadziesiąt lat o Obławie Augustowskiej nie wolno było mówić. Sowieckie władze przeprowadziły ją i ukryły jej konsekwencje na lata. Dostęp do materiałów związanych z obławą stał się możliwy na początku lat dziewięćdziesiątych XX w. Jesienią 2015 r. historycy z Oddziału IPN w Białymstoku na rosyjskiej stronie internetowej pamyatnaroda po raz pierwszy odnaleźli materiały bezpośrednio odnoszące się do przebiegu Obławy Augustowskiej.

Publikowany dokument został zlokalizowany w kwietniu 2017 r. Jest to sprawozdanie z realizacji operacji przeczesywania augustowskich terenów leśnych i znajdujących się tam osad „w celu likwidacji uzbrojonych band Armii Krajowej”, przeprowadzonej od 12 do 18 lipca 1945 r. Jest to jedyny jak na razie odnaleziony raport dotyczący obławy, skierowany bezpośrednio do Józefa Stalina – naczelnego dowódcy Kwatery Głównej (Stawki) Najwyższego Naczelnego Dowództwa sił zbrojnych ZSRS.

Słowa kluczowe: Obława Augustowska, raport, Józef Stalin, NKWD, ZSRS, Rossarchiw, Centralne Archiwum Ministerstwa Obrony Narodowej Federacji Rosyjskiej.

SUMMARY

For dozens of years nobody could talk about the Augustów Manhunt. The Soviet administration carried it out and covered up its consequences for many years. Access to the materials concerning the manhunt became possible at the beginning of the 1990s. In the autumn of 2015, historians from

^{c-c} *Dopisano odręcznie.*

^d *Na dole dokumentu, z prawej strony, cztery odręczne podpisy. Jeden z nich należy do mjr. Smirnowa, pozostałe są nieczytelne.* Aleksander Smirnow, ur. w 1918 r., mjr, naczelnik Ogólnej i Tajnej Kancelarii Zarządu Operacyjnego Sztabu III Frontu Białoruskiego. Szefem Zarządu Operacyjnego Sztabu III Frontu był w lipcu 1945 r. gen.-mjr Piotr Igołkin.

the Institute of National Remembrance in Białystok, on the Russian web site „pamyatnaroda”, found for the first time materials directly corresponding to the Augustów Manhunt.

The published document was identified in April 2017. This is a report from the manhunt operations than involved combing the forest areas near Augustów and the settlements located there „in order to liquidate armed units of the Home Army” carried out from 12 to 18 July 1945. This is the only report that has been found concerning the manhunt, addressed directly to Joseph Stalin – supreme commander of the Headquarters of the Supreme General Command of the USSR armed forces.

Key words: Augustów Manhunt, report, Joseph Stalin, NKVD, Rossarchiw, Central Archives of the National Defence Ministry of the Russian Federation